

Parlamentarna zgradba v prvi Jugoslaviji

Jure Gašparič*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 328:725.1(497.1)

Jure Gašparič: Parlamentarna zgradba v prvi Jugoslaviji. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 85=50(2014), 4, str. 19–34

Avtor izhaja iz metodološkega izhodišča, da parlament ni le politična institucija, kjer se sprejemajo zakoni in potrjujejo vlade, marveč veliko več. Parlament ima tudi širše družbene funkcije, ki jih realizira na različne načine, med drugim tudi skozi zgradbo, kjer parlament (institucija) dela. V razpravi predstavi kulturno-zgodovinske razsežnosti parlamentarnih zgradb in njihov pomen v prvi jugoslovanski državi.

Ključne besede: Narodna skupščina, parlament, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevina Jugoslavija, parlamentarna zgradba, arhitektura

1.01 Original Scientific Article
UDC 328:725.1(497.1)

Jure Gašparič: The Parliamentary Building in the First Yugoslavia. Review for History and Ethnography, Maribor 85=50(2014), 4, pp. 19–34

The author founds his treatise on the methodological basis that a parliament is not merely a political institution, which passes laws and appoints governments, but much more. A parliament also has a wider social functions that are realised in many different ways, including through the building, in which the parliament (the institution) operates. The treatise presents the cultural and historical dimensions of the parliamentary buildings and their importance in the first Yugoslav state.

Key words: National assembly, parliament, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, parliamentary building, architecture

* Dr. Jure Gašparič, docent in višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, jure.gasparic@inz.si

PARLAMENTARNA ZGRADBA IN NJEN POMEN

Jeseni leta 1918 je bil Beograd prašna in blatna prestolnica mlade srb-ske države, ki je kljub razvoju na prelomu stoletja še zmeraj precej spominjala na pozabljeno obmejno karavlo otomanskega imperija. Posledice velike vojne so bile vidne na vsakem koraku, veliko je bilo porušenega, primanjkovalo je vsakovrstne infrastrukture. Solidnih hotelov skorajda ni bilo, ravno tako ne spodobnih restavracij. Zlatna moruna, kavarna z biljardom ob osrednji mestni tržnici Zeleni venac, kjer so se štiri leta prej redno zadrževali Gavriilo Princip, Trifko Grabež in Nedeljko Čabrinović ter čakali na srbske oficirje – da so naposled lahko izpeljali dejanje, ki ga pisatelj Miljenko Jergović hudomušno razglasi za rezultat srbskega orožja in bosanske gluposti –, je sicer še obstajala, a nekako ni mogla zadostiti potrebam prihajajoče politične elite.

Zgradba stare Narodne skupščine Kraljevine Srbije, iz katere je kralj Peter Karađorđević leta 1912 napovedal vojno Turčiji in sprožil prvo balkansko vojno, je bila leta 1918 zgolj žalostna ruševina. Ko je Beograd postal prestolnica nastajajoče jugoslovanske države, ko je pričakoval prihod 250 poslancev iz vseh koncev združujočih se dežel, je komajda izpolnjeval najbolj elementarne logistične pogoje. Prvi provizorični jugoslovanski parlament – Začasno narodno predstavništvo – je zato zasedal v predelanih prostorih starega kraljevega dvora na beograjskih Terazijah. V njem so uredili sejno dvorano, klubske prostore, pisarne in tudi poslansko menzo, saj drugih realnih možnosti za primerno okrepcilo ni bilo.¹

Sčasoma so se razmere v Beogradu uredile in tudi poslanci Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev so se lahko preselili. Nove prostore so dobili v nekdanji konjeniški kasarni, kjer so ostali skozi vsa dvajseta leta, dokler ni kralj Aleksander Karađorđević leta 1929 skupščine razpusil. Po obnovi ustavnega življenja leta 1931 so sveže izvoljeni poslanci in po ustavi na novo predvideni senatorji sedli v svoje klopi v začasnih prostorih – v gledališču Manjež na Vračarju. Parlament je tedaj dejansko »postal« to, kar je bil že simbolično – teater.

Poslanci so se na Vračaju zadrževali pet let, do jeseni 1936, ko so se končno preselili v lastno palačo, posebej osmišljeno za potrebe parlamenta. Njihov novi dom je postala impozantna zgradba, znana kot »Dom« Narodnega predstavništva oziroma Narodne skupščine. V naslednjih desetletjih je gostila poslance tretjega Avnoja, jugoslovanskih povojnih skupščin,

¹ Ivan Ribar, *Politički zapisi*. Beograd, 1948, str. 14 (dalje: Ribar, *Politički zapisi*).

skupščine državne skupnosti Srbije in Črne gore in naposled poslance Republike Srbije, ki jo naseljujejo danes.

Morda se zdi, da zgradba sama po sebi ni del zgodovine parlamenta; povezovanje institucije z zgradbo se lahko celo zdi trivialno in povsem nesmiselno, toda vendarle ni nepomembno. Parlament namreč ni zgolj politična institucija, parlament je tudi stavba, kjer parlament (institucija) dela. Okolje, v katerem zaseda parlament, pogojuje samozaupanje in samodojemanje poslancev in strokovnih delavcev, predstavlja državo in odraža njeno vlogo in pomen. Parlamentarna zgradba – in skozijo parlament – je sredstvo komunikacije z državljani.² Tudi zato je bil dunajski državni zbor za časa habsburške monarhije monumentalna neoklasicistična stavba, v slikovitem opisu Marka Twaina »izvrsten prostor za teatralične učinke«. Twain, ki je z galerije opazoval parlamentarno areno, je sploh dobil vtis, da ni noben drug parlament tako bogato dekoriran, tako oblikovan. Stene iz visoko poliranega in bogato obarvanega marmorja, častitljivi pilastri, obsijani z mehko električno svetlobo. V parlamentu pa polne galerije modno urejenih gledalcev, zlasti ženske naj bi bile občudovanja vredne, trume poslancev v vsakodnevni oblačilih in nad njimi potrpežljivi predsednik parlamenta Poljak Abrahamowicz, ob katerem je Twain pomislil na Richelieu.³

Dunajski parlament je ne nazadnje očaral tudi mladega Adolfa Hitlerja, ko je leta 1906 prvič prispel v franc-jožefovsko prestolnico. Kakor je zapisal v delu *Mein Kampf*, je ure in ure stal pred opero ter zrl proti zgradbi parlamenta. Celotna Ringstrasse se mu je zdela kot pravljica iz *Tisoč in ene noči*. Želel je biti del te pravljice, a to ni mogel postati, kar je pustilo neslutene posledice.⁴ Parlament je nagovarjal ljudi, govoril zase in o sebi, še preden je prvi poslanec spregovoril prve besede ...

Pomena parlamentarne stavbe, njene moči, se je gotovo zavedal tudi jugoslovanski monarh Aleksander. Najprej je poslanecem velikodušno odstopil svoj dvor, nato konjeniško kasarno svoje garde, za povrh pa je ves čas gradil novo skupščino. To se po eni strani morda zdi nenavadno, saj je Aleksander vendar ukinil parlamentarizem in uvedel osebno diktaturo

² Jure Gašparič, *Državni zbor 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana, 2012, str. 17–19 (dalje: Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*).

³ Mark Twain, *Stirring times in Austria*. V: *The Man That Corrupted Hadleyburgh and Other Stories*. London, 1925, str. 304–305 (dalje: Twain, *Stirring times in Austria*).

⁴ O dojemanju dunajske kulture in arhitekture *fin de siècle* gl. prva poglavja študije o eksilu Stefana Zweiga v: George Prochnik, *The Impossible Exile. Stefan Zweig at the End of the World*. New York, 2013 (dalje: Prochnik, *The Impossible Exile*).

ter potem vzpostavil nekakšno pseudoparlamentarno ureditev, po drugi pa morda pritrjuje tezi, da je kralj le bil privrženec parlamentarizma, a zgolj v lastni idealni predstavi, kakršno je nato umetno ustvaril v tridesetih letih 20. stoletja.

Dr. Ivan Ribar, ugledni hrvaški politik, ki je predsedoval ustavodajni skupščini (in kasneje tudi Avnoju), je v svojih političnih spominih ostro zavrnil razlago, po kateri bi kralj sodil med privrženca parlamenta. Aleksander naj bi v resnici »sovražil vse, kar spominja na parlament, tudi samo zgradbo in njeno opremo«.⁵ Toda le čemu se je potem s tolikšno skrbjo posvečal parlamentarni stavbi? Njegov odnos je videti v očitnem nasprotju z njegovimi stališči. Ena od logičnih razlag, ki jo ponuja Ribar, pravi tako:

Kralj je očitno bil »antiparlamentarna« oseba. Šestega januarja 1929 zjutraj, ko je bil objavljen njegov manifest o suspenzu ustave in uvedbi osebne diktature, je namreč v parlament napotil »staroselce« – vojsko. Visoki častniki naj bi skupaj z oboroženimi žandarji in policisti vstopili kakor »osvoboditelji«, njihov komandant je celo dejal, da mu je dosti »te okupacije« narodnih poslancev. Ribar, ki je bil ravno tedaj v parlamentu in opazoval prestrašene poslance, je častnika vljudno vprašal, na kakšno okupacijo misli. Dobil je suh in kratek odgovor: »Narodni poslanci so nepooblaščno okupirali to zgradbo, ki je prej bila konjeniška kasarna kraljeve garde.«

»Napočil je čas selitve,« je zadovoljno dodal poveljnik in s svojo enoto v pičlih dveh urah »zavzel« stavbo. Izpraznili so blagajno, odstranili knjižnico in številne zvezke stenografskih beležk, polomili poslanske klopi, zrušili galerije v razpravnici dvorani ... Odhajajoč iz stavbe, je Ribar občutil »praznino« in jasno mu je postalo, da so »Aleksander in klika hoteli tudi simbolično prikazati rušenje parlamentarizma.«⁶

Toda dve leti in pol kasneje, septembra 1931, ko je kralj pod vtisom vse bolj zaostrenih političnih razmer »dal« novo ustavo in vzpostavil novi parlament, je temu namenil prijetne in udobne prostore v Manježu. To je bilo za sovražnika parlamenta nenavadno (kakor je med drugim bilo nenavadno tudi to, da je parlamentu odstopil svoj dvor in kasarno svojega garnizona). Ribar je Aleksandrovo odločitev pojasnil z naslednjim argumentom, ki ga lahko poimenujemo argument »začasnosti«: V času vzpostavitve novega parlamenta bi bilo mogoče hitreje, enostavneje in tudi ceneje za zasedanja pripraviti monumentalen Dom Narodne skupščine, že dolgo nastajajočo simbolično zgradbo, a kralj je temu odločno nasprotoval.

⁵ Ivan Ribar, *Politički zapisi II*. Beograd, 1949, str. 48 (dalje: Ribar, *Politički zapisi II*).

⁶ Prav tam, str. 46–47.

Bolje vsaka druga stavba kot »prava« parlamentarna stavba, je menil, kajti v vseh drugih stavbah je parlament le začasno. Je kralj sodil, da dobi s tem parlament znakčasne institucije, s tem pa postane šibkejši?

Svojo razlago je Ribar za konec začinil še z eno pikantnostjo. Neka napovedovalka prihodnosti naj bi Aleksandru že leta 1918 prerokovala, da bo ob prvem zasedanju skupščine v novi zgradbi umrl.⁷ Aleksander naj bi ji verjel, to se niti ne zdi nemogoče, saj je rad poslušal različne vraže in med drugim tudi zaupal alternativnim zdravilcem. Umrl je 9. oktobra 1934 pod strelom makedonskega atentatorja v francoskem Marseillu, ko zgradba še ni bila končana.

Pisec teh vrstic kljub prepričljivim Ribarjevim tezam meni, da kralj le ni bil takšen sovražnik parlamentarizma. Ureditve gotovo ni videl kot idealne, a jo je v neki zamišljeni različici vsaj toleriral. Strinja pa se z Ribarjem, da je kralj videl simbolično vez med stavbo parlamenta in parlamentom kot institucijo ter to vez izrabljal v svojih načrtih. S svojim odnosom do stavbe je pošiljal politična sporočila. Najprej je parlamentu namenil svoj dvor, ko so se v njem stegli in streljali, je vanj poslal vojsko ... Impozantne stavbe Doma Narodne skupščine pa dejansko ni končal, saj je bila stavba videti »premočna«. Za monarha je gotovo primernejša »začasna« stavba, v kateri domuje šibkejši parlament.

DOM NARODNE SKUPŠČINE

Ideja o reprezentativni zgradbi za potrebe parlamenta je bila starejša od jugoslovanske države. Temeljni kamen zanjo je položil že srbski kralj Peter Karađorđević avgusta 1907, ko je snoval vsestransko krepitev svoje (srbske) države. Toda balkanski vojni, svetova vojna in splošno pomanjkanje sredstev so gradnjo ovirali, upočasnjevali, potiskali v ozadje. Leta 1918, ko je nastala velika balkanska država Jugoslavija, je tako bila zgrajena le do prvega nadstropja. Koncept »doma« je takoj po zedinjenju ustrezal reprezentativnim potrebam države, le kapacitete je bilo treba povečati in prilagoditi novim razmeram. Rekonstrukcijo načrtov je opravil sin premrnulega starega skupščinskega arhitekta Jovana Ilkića Pavle in z gradnjo so nadaljevali vse do leta 1926, ko je znova zastala. Še zadnja faza je nato sle-

⁷ Prav tam, str. 48.

dila po smrti kralja Aleksandra oktobra 1934.⁸ Nosilec vseh zaključnih del in človek, ki je vdihnil stavbi ter njenemu interijeru prepoznavni pečat, je bil arhitekt Nikola Krasnov. 18. oktobra 1936, ko je bila skupščina svečano odprta in blagoslovljena, se je lahko ponosno ozrl nanjo.⁹

Jugoslovansko skupščino je po eni strani odlikovala njena zunanost, a ravno tako tudi notranjost, ki je bila skrbno zasnovana. Bila je funkcionalna, omogočala je formalno in neformalno kuloarsko delovanje parlamenta, in hkrati s svojo ureditvijo predstavljala kraljevino »treh plemen«. Po svoji zasnovi je bila zgrajena tridelno, ob obeh bočnih delih je dominiral centralni objekt z mogočno kupolo. Pročelje je bilo obloženo s svetlim kamnom, ki je pri tleh prehajal v zeleno. Spredaj je bilo visoko stopnišče, za njim visoki jonski stebri, ki so »hram demokracije« simbolično povezali z antičnimi »hrami« modrosti.

Le kakšen vtis je tistega nedeljskega opoldneva, ko je prvič stopil vanjo, stavba naredila na mladega poslanca? Ko je po stopnišču, počasi, korak za korakom, stopal v notranjost, je bržkone razmišljal, da vstopa v zares prepričljiv parlament, čigar del je tudi sam. Najprej je zavil v osrednjo »veliko salo«, glavno razpravno dvorano, temelj vsakega parlamenta. Ovalni prostor z galerijo je bil oblečen v les in marmor, vanj je skozi stropne odprtine prijetno sijala naravna svetloba.¹⁰ Nasproti številnih vrat so bili fotelji predsedujočih, spodaj mize strokovnih služb, od koder se je v loku vzpenjalo sedem vrst poslanskih klopi. Zadnja vrsta ni bila primerna za gradnjo politične kariere, je pa gotovo nudila svojevrstno poslansko udobje.

Pohištvo je bilo povsod detajlno izdelano, prostore so krasila konceptualno osmišljena in predpisana umetniška dela. Poleg diplomatskega salona, odetega v svilene tapete in bel les, so bili še posebno lepi drugi kabineti, namenjeni reprezentativni dejavnosti. Obiskovalca je gotovo zanimal kabinet prvega človeka parlamenta. Prostori za skupščinskega predsednika in šefa njegovega kabineta so imeli parket z intarzijami in hrastove ter orehove stene na več kot 80 kvadratnih metrih.¹¹ Masivno pohištvo je bilo iz prvovrstnega slavonskega hrasta, bogato dekorirano z lesorezi. Šef kabineta je sedel v kotu, na fotelju, prevlečenem z obarvanim usnjem (uporabljali so rdeče, zelene, modre in rjave tone). Za hrbtom je imel priročne police za

⁸ *Istorijat i kulturna baština Narodne skupštine*. Beograd s. a. (dalje: *Istorijat i kulturna baština Narodne skupštine*).

⁹ *Slovenec*, 19. 10. 1936, Novi dom jugoslovanske demokracije; *Jutro*, 19. 10. 1936, Slovesna otvoritev nove palače Narodne skupščine.

¹⁰ *Istorijat i kulturna baština Narodne skupštine*.

¹¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), Narodna skupština (72), f. 124/383–384.

odlaganje dokumentov (etažer), na levi fotelj za obiskovalca, še dlje na levi pa udoben kanape. Na drugem koncu pisarne so bile težke omare in glavna vhodna vrata. Na svoji desni je imel šef kabineta svojega šefa, predsednika skupščine. Skozi stranska vrata je stopil v njegovo, stilsko usklajeno pisarno. Tudi predsednik je sedel v kotu, na podobnem fotelju (prevlečenem v rdečo barvo) in ob podobni mizi, le nekoliko razkošnejši. Poleg kanapeja je imel še mizo za goste in nekaj oblazinjenih stolov. Obdajale so ga ravno tako lične masivne omare, knjižna omara, predalniki in številne detajlirane malenkosti.

Znesek, ki ga je država namenila za izgradnjo tako opremljenega parlamenta, je bil za tedanje razmere precejšen. Pisalna miza predsednika je stala 16.000 din, mizica za telefon 1.000 din. Izvod dnevnega časopisa je na dan odprtja stal 2 din. Strošek opreme prostorov predsednika skupščine je skupno znašal preko 150.000 din, celotna investicija v skupščino pa se je povzpela na nepredstavljivih 62 milijonov din.¹² Zneski resnično niso bili majhni, toda očitno je prevladalo konsenzualno zavedanje, da je v zaključni fazi izgradnje in opremljanja osrednja stavba jugoslovanskega političnega sistema. Mogoče je sicer, da je kakšen poslanec podpiral gradnjo tudi zaradi svojih drobnih koristi in lastnega udobja, a ravno tako je lahko kakšen poslanec gradnji nasprotoval, četudi so bili ti v manjšini.

Med kritične poslance je glede trošenja države sodil Alojzij Pavlič iz Dravske banovine, ki je sicer veljal za neuravnovešenega. Še preden so nadaljevali z gradnjo parlamenta, marca 1934, se je v proračunski razpravi populistično obregnil ob »buržuje«, ki imajo »velike apartmaje, prireajo drage bankete in zabave, medtem ko njihovi sodržavljeni, delavci in kmetje, s težkim srcem gledajo njihovo razsipno življenje in čutijo njihovo kamniti srce, ki ne pozna ne ljubezni ne pravice.«¹³ Nato je mimogrede pohvalil Hitlerja, ki je Nemčijo rešil pred lakoto in naposled ustrelil svojo kritično poslansko strelico v tarčo – v Senat in njihove prostore. Poudaril je, da ima skupščinski predsednik Kosta Kumanudi še vedno staro skromno pohištvo, njegov kolega v Senatu pa nasprotno prav nesramno troši. Po Pavliču so bili prostori za reprezentanco gospodov senatorjev lepo opremljeni, vendar naj oprema ne bi bila zadosti dragocena in moderna za novega predsednika Senata. Ta je naročil novo pohištvo, ki naj bi stalo 1.360.000 din. Pavlič se je ob tem seveda retorično vprašal, kar se je tedaj ob različnih

¹² Prav tam.

¹³ SBNSKJ, 25. redovna sednica, 4. 3. 1934.

priložnostih že spraševala vsa država: »Ali to ne smrdi po korupciji?«¹⁴ Oprema parlamentarnih prostorov je bila zmerom hvaležna populistično-politična tema ...

PARLAMENT IN UMETNOST

Umetniška okrasitev parlamenta je bila tedaj in je še danes v enaki meri umetnostni kot politični projekt. Izbor avtorjev in motivov je namreč sugeriral razumevanje celotne zgodovine jugoslovanskega prostora, kakor jo je videl aktualni režim. Parlament ni govoril le skozi »svojo« zgradbo, marveč tudi skozi svojo umetnostno zbirko. V dvajsetih osrednjih freskah in v nekaj večjih kipih je bil napisan politično-zgodovinski priročnik za (samo)razumevanje jugoslovanske države. »Možje dleta in čopiča« so svoje stvaritve v glavnem realizirali v letu po otvoritvi skupščine. Najbolj monumentalna freska je bila v »Mali sali« »Velika alegorija dela« Mateta Menegele Rodića, ki je simbolizirala »izgradnjo«, osrednji kipi pa so manifestirali zamišljeno »nacionalno, duhovno in politično identiteto«.¹⁵

V vestibul, takoj pri vhodu, so postavili štiri čvrste figure, izklesane iz prilepskega marmorja. Upodabljale so osebnosti iz »zgodovinskega razvoja« vseh treh jugoslovanskih plemen – carja Dušana iz srbskega plemena, kralja Tomislava iz hrvaškega, kneza Koclja iz slovenskega – in »rodonačelnika« kraljevske dinastije Karađorđa. Tri plemena ene dinastije so očitno bili tisti zasnova, ki je utemeljevala bistvo obstoja jugoslovanske države. Centralni hodnik je bil namenjen predstavitvi vseh vej gospodarstva, utelešale so jih ženske figure – »Zanatstvo«, »Pomorstvo«, »Poljoprivreda«, »Industrija« ter tudi »Pravda« in »Prosveta«. Nekatere so bile marmorne, nekatere bronaste, kakor doprsni kipi (edinih) treh jugoslovanskih politikov: viteškega kralja Aleksandra, legendarnega predsednika vlad Nikole Pašića in »liderja« Hrvatov, »ljudskega tribuna« Stjepana Radića.¹⁶ Eden je umrl naravne smrti, dva v atentatu ...

Skupščinski umetniki niso bili arbitrarno določeni vnaprej, ampak jih je posebna komisija izbrala na podlagi natečaja.¹⁷ Člane so sestavljala sama ugledna imena: direktor Umetniške akademije iz Zagreba dr. Branko

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ *Istorijat i kulturna baština Narodne skupštine.*

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ AJ 72, f. 125/387.

Šenoa, direktor Muzeja kneza Pavla iz Beograda dr. Milan Kašanin, izredni profesor beograjske tehniške fakultete in arhitekt znamenite (še danes nedokončane) cerkve Sv. Save v Beogradu Aleksandar Derocco, skupščinski arhitekt Nikola Krasnov, kipar Toma Rosandić, konservator iz Ljubljane dr. France Stele, politično in državniško težo pa ji je dajal še predsednik skupščine Stevan Čirić.

Natečaja so se udeležili tudi slovenski predstavniki, toda ne vsi in zlasti ne najbolj uveljavljeni med njimi. Manjkala so nekatera vidna imena slovenske upodabljajoče umetnosti, saj so bili možje in tudi slovenska javnosti dotlej vajeni, »da so bili pri skoraj vseh razpisih podobno širokega značaja ... kakor po nekem dogovorjenem naključju doslej deležni nagrad samo beograjski ali kvečjemu samo zagrebški umetniki, medtem ko je Ljubljana zmerom ostajala kot brezpomembna provinca v skromnem ozadju«. Toda leta 1936 so se po osemnajstih letih razmere prvič korenito spremenile, »predstavniki slovenske duhovne tvornosti« so se uspeli uveljaviti »s tako presenetljivim zamahom, da so med pestro množico konkurentov iz vse kraljevine odnesli več ko četrtno nagrad«.¹⁸ Uspeh je široko medijsko odmeval, osrednja dnevnika *Slovenec* in *Jutro* sta mu posvetila daljša članka in dodala fotografije.¹⁹

Med slovenskimi »konkurenti« so se proslavili slikarja Tone Kralj in Rajko Slapernik ter kiparji France Gorše, Tine Kos in Lojze Dolinar, pri čemer so z dejansko izvedbo del (z naročilom) nagradili Slapernika, Goršeta in Kosa. Kipar Dolinar in slikar Kralj sta prejela »le« nagrade, ki pa so bile vse prej kot simbolične. Tone Kralj je za osnutek velike freske v sejni dvorani parlamenta prejel drugo nagrado, poleg nje pa še dve tretji nagradi. Vse skupaj je zneslo 18.500 din, kar je bilo »ravno dovolj za kratek umetniški obisk v Parizu«.

Najbolje med vsemi slovenskimi umetniki se je odrezal kipar France Gorše, saj je prejel dve nagradi po 90.000 din za 2,4 metra visoki marmorni figuri Kmetijstvo in Industrija. Simbol »kmetijstva« si je Gorše po pisanju *Jutra* zamislil »v podobi slovenske kmetice, ki stoji kakor po srečno opravljenem delu s prekrizanimi rokami in s srpom v desnici ter s kupom snopja pred seboj«. Čez glavo je imela poveznjeno ruto. Kmetijstvu je zoperstavil lik Industrije, ki je kontrastno nasproten »kmečki domačnosti«: »pred kolesom, ki simbolizira večni obrat industrijskega pridobitništva,

¹⁸ Naši umetniki in nagrade, *Jutro*, 8. 11. 1936.

¹⁹ Prav tam; Dela slovenskih umetnikov za narodno skupščino (z objavljenimi slikami), *Slovenec*, 6. 12. 1936.

stoji žena kot simbol tovarniškega dela in se s kladivom v desnici opira obenj».²⁰ Po konstituciji in obraznih linijah je bila videti kot sestra dvojčica Kmetijstva.

Kipar Tine Kos je prejel 100.000 din za izvršitev »posebno kočljive naloge« – kipa panonskega kneza Koclja. Podoba Pribinovega sina je bila neznana, zato je moral kipar previdno uporabiti lastno fantazijo. Kamniti Kocelj ni smel biti politično nekorekten in neprepričljiv. In kakšen je bil v umetnikovih očeh veliki slovanski vladar? Precej preprost in asketsko oblečen, odet zgolj v togo, z brki in brado, bolj podoben antičnemu modreću kakor primitivnemu in robatemu slovanskemu vojskovodji.

Najuspešnejši slovenski slikar na natečaju je bil štiridesetletni Rajko Slapernik. Komisija mu je zaupala izdelavo treh slik – dveh manjših fresk in ene velike v veliki klubski dvorani. To je bil še en zgodovinski motiv iz mitologizirane »zgodovine jugoslovanskih plemen« – obred ustoličevanja na Gosposvetskem polju. Meril je pet metrov in pol v širino in 1,75 metra v višino.

Dvajset let kasneje, leta 1957, je motiv ustoličevanja našel svoje mesto še na enem parlamentu (kot tudi podoba kneza Koclja). Freskant socialističnega realizma Slavko Pengov ga je uvrstil v svojo sedeminšestdesetmetrsko poslikavo slovenske skupščine na Trgu revolucije v Ljubljani.²¹ Slovenski historični temelji se v prvi in drugi Jugoslaviji tako niso razlikovali. Dogodki in osebe, ki so jih interpretirali kot lastne pretekle »državnopravne viške«, so vselej bili izpostavljeni.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhiv Jugoslavije (AJ) 72, Narodna skupština.

Jutro.

Slovenec.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije (SBNSKJ).

Literatura

Jure Gašparič, *Državni zbor 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana, 2012.

Nika Grabar, Kaja Širok, Martina Vovk, *Parlament. Tri zgodbe. Arhitektura, umetnost, spomin*. Ljubljana, 2012.

²⁰ Naši umetniki in nagrade, *Jutro*, 8. 11. 1936.

²¹ Gl. Nika Grabar, Kaja Širok, Martina Vovk, *Parlament. Tri zgodbe. Arhitektura, umetnost, spomin*. Ljubljana, 2012.

Istorijat i kulturna baština Narodne skupštine. Beograd s. a.

George Prochnik, *The Impossible Exile. Stefan Zweig at the End of the World*. New York, 2013.

Ivan Ribar, *Politički zapisi*. Beograd, 1948.

Ivan Ribar, *Politički zapisi II*. Beograd, 1949.

Mark Twain, *Stirring times in Austria. V: The Man That Corrupted Hadleyburgh and Other Stories*. London, 1925.

THE PARLIAMENTARY BUILDING IN THE FIRST YUGOSLAVIA

Summary

A parliament is not merely a political institution; it is also a building, where the parliament (the institution) operates. The environment, in which the parliament hold its sessions, determines the self-reliance and the self-perception of members of parliament and professional staff, it presents the country and reflects its role and importance. A parliamentary building, and with it the parliament, is a means of communication with the citizens.

When in 1918 Belgrade became the capital of the emerging Yugoslav state, it barely met the most basic logistic demands and therefore the Yugoslav Parliament was housed in temporary premises for a very long time. The first provisory Yugoslav Parliament – the Temporary National Representative Body – was housed in the reconstructed old Royal Court in the Belgrade's Terazije. The situation in Belgrade eventually got better and the members of Parliament from the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes got their new premises in the former cavalry barracks, where they remained through the 1920s, until King Alexander I of Yugoslavia dissolved the parliament in 1929. After the restoration of constitutional life in 1931 the newly elected members of Parliament and the new senators by constitution had their temporary premises in the Manjež theatre. The Parliament actually “became” what it has, symbolically speaking, already been – a theatre. The Parliament has been housed there for five years, until autumn 1936, when it finally moved to its own palace that was specially designed to meet the needs of the Parliament. The new housing was an imposing building, known also as “Home” of the National Representative Body or the National Parliament. The building was on the one hand distinguished by its exterior and on the other by its interior, which was carefully designed and it represented the kingdom of the “three tribes”.

The artistic decoration of the Parliament was back then and still is today an art, and to the same extent also a political project. The selection of artists and motifs suggested the understanding of the entire history of the Yugoslav space as it was seen by the then regime. The Parliament was not active only through “its” building, but also through its art collection. The twenty central frescoes and some larger statues present a political-historical guide for the (self) understanding of the Yugoslav state. The most successful Slovenian painter in the competition was the forty-year-old Rajko Slapernik, who among other things also painted the large fresco entitled the *Accession in Gosposvetsko polje*. This was a historic motive of the, to some extent, mythological “history of the Yugoslav tribes”. Twenty years later, in 1957, the accession motif found one more place in another parliament. Slavko Pengov, a Socialist Realism fresco painter, painted it on his sixty-seven meters large work of art in the Slovene Parliament at Trg revolucije in Ljubljana. The Slovene historical foundations were no different in the first Yugoslavia than they were in the second. Events and personalities

that were interpreted as their own past “state law highlights” always have been and always will be exposed.

DIE PARLAMENTSGEBÄUDE IM ERSTEN JUGOSLAWIEN

Zusammenfassung

Ein Parlament ist nicht nur eine politische Institution, es ist auch ein Gebäude, in dem das Parlament (die Institution) tagt. Die Umgebung, in der das Parlament tagt, bedingt das Selbstvertrauen und die Selbstwahrnehmung der Abgeordneten und des Fachpersonals; sie repräsentiert den Staat und reflektiert seine Rolle und Bedeutung. Das Parlamentsgebäude – und gleichzeitig das Parlament – sind Kommunikationsmitteln.

Als Belgrad sich in 1918 zur Hauptstadt des entstehenden jugoslawischen Staates entwickelte, wurden kaum die elementarsten logistischen Voraussetzungen erfüllt und deswegen waren die jugoslawischen Parlamente über eine lange Zeit in vorübergehenden Räumlichkeiten untergebracht. Das erste jugoslawische provisorische Parlament – *Začasno narodno predstavništvo* (Die Vorläufige nationale Vertretung) – tagte in den umgebauten Räumlichkeiten des alten Königshofes in Terazijane in Belgrad. Die Situation in Belgrad regelte sich langsam und die Abgeordneten des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen bekamen neue Räumlichkeiten in der ehemaligen Kavalleriekaserne. Dort wurde das Parlament während der 1920er untergebracht, bis Alexander I. Karađorđević es in 1929 auflöste. Nach dem Wiederaufbau des Verfassungslebens im Jahr 1931 bekamen die neugewählten Abgeordneten und neue Senatoren wieder vorübergehende Räumlichkeiten – im Theater Manjež. Aus dem Parlament „wurde“ damals tatsächlich das, was es symbolisch schon war – ein Theater. Die Abgeordneten tagten fünf Jahre, d. h. bis Herbst 1936 im Theater Manjež, dann siedelten sie endlich in ihr eigenes Palais, das speziell für die Bedürfnisse des Parlaments entworfen war, um. Die neuen Räumlichkeiten waren in einem imposanten Gebäude, bekannt als das „Heim“ der Nationalen Vertretung bzw. des Nationalen Parlaments. Das Gebäude zeichnete sich auf der einen Seite durch sein Exterieur, auf der anderen Seite durch sein Interieur aus. Das Interieur wurde sorgfältig konzipiert und stellte mit seiner Ausstattung das Königreich der „drei Stämme“ dar.

Die Kunstausrüstung des Parlaments war damals und ist auch heute noch gleichzeitig ein Kunstprojekt und ein politisches Projekt. Die Auswahl der Künstler und Motive versuchte zu suggerieren, wie man die Geschichte des ganzen jugoslawischen Raumes durch die Augen des damaligen Regimes zu verstehen hat. Das Parlament kommunizierte aber nicht nur „durch“ das Gebäude, sondern auch „durch“ seiner Kunstsammlung. Die zwanzig Hauptfresken und einige größere Statuen sind fast ein politisch-historisches Handbuch für das (Selbst)Verständnis des jugoslawischen Staates. Der erfolgreichste slowenische Maler in der Ausschreibung war der vierzigjährige Rajko Slapernik, der unter anderem auch die große Freske mit dem Titel *Obred ustoličevanja na Gosposvetskem polju* (Das Ritual der Herzogseinsetzung im Zollfeld) malte. Das war ein historisches Motiv aus der fast schon mythologisierten „Geschichte der jugoslawischen Stämme“. Zwanzig Jahre später, im Jahre 1957, fand das Motiv der Herzogseinsetzung seinen Platz noch an einem anderen Parlament. Der Freskenmaler des Sozialrealismus, Slavko Pengov, malte es auf seine siebenundsechzig Meter große Ausmalung des slowenischen Parlaments am Trg revolucije in Ljubljana/Laibach. Die slowenischen geschichtlichen Grundlagen änderten sich im ersten und zweiten Jugoslawien nicht. Die Ereignisse und Persönlichkeiten, die als eigene ehemalige „staatsrechtliche Höhepunkte“ interpretiert wurden, wurden immer hervorgehoben.

SLIKOVNA PRILOGA 1: Faksimile obračuna opreme za kabinet predsednika skupščine, ki ga je izdelal skupščinski arhitekt Nikola Krasnov.

Архив
Југославије

фонд бр. 72 фас. бр. 124 ³⁸³₂₈₄ јединица
описа бр. GAŠPARIĆ

A-2, 72-124-383

5.- 137.300.-
Пренето 1744.050.-

Вел. 0,50/0,50 м вис. 1,60 м
и општем опису.

Плаћа се од ком. 2 2.250.- 4.500.-

16. Сто за телефон, израдити
према приложеном нацрту и општем
опису. Дуж. 0,80 м шир. 0,60 м и вис.
0,70 м. Сто превући боко кожом - без
отакла.

Плаћа се од ком. 1 1.000.- 1.000.-
1.800.- 1.800.-

17. Етажер за књиге израдити
према приложеном нацрту и општем опису.
Дуж. 1,20 дуб. 0,45 м и вис. 1,50 м.

Плаћа се од ком. 1 2.500.- 2.500.-
3.000.- 3.000.-

18. Округле стојнице за пушнице
израдити по приложеном нацрту пречника
0,60 м вис. 0,70 м и према опису у
тач.бр.1. са стакленим биљур плочом
од 8 мм дебљине.

Плаћа се од ком. 2 1.200.- 1.200.-
1.700.- 3.400.-

19. Карнише за завесе дуж. 3 м
израдити према приложеном нацрту и
општем опису.

Плаћа се од ком. 3 1.000.- 3.000.-

Укупно Дин. 192.750.-
Словима: сто деведесет две хиљаде седам стотина педесет динара.
Јануар 1936 год.
Београд.

Саставио: Никола Краснов с.р.
архитект.

Прегледао са техничке стране
у Министарству грађевина арх. Ј. Ј. Ј. Ј.
мир Денић ар. секретар Мин. грађевина
21. I. 1936 год.
Београд.

Прегледао, рачунески
Инж. В. Херват с.р.
25. I. 1936 г.
Б.

Никола
Краснов
31. Јан. 37. Инж. В. Херват

Архив
Југославије

фонд бр. 72

фас. бр. 124 ³⁸³₂₈₁

јединица
описа бр. 621210

42-124-383

ДОВРШЕЊЕ ДОМА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

НАМЕШТАЈ ЗА КАБИНЕТ ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ
И ШЕФА КАБИНЕТА
соба бр. 8-71 приземље.

Део намештај израдити од прво -
класне оуве и старе олавоноке храстовине.
Све опоне површине бајцовати у тону по
избору, добро извикати тако, да се до -
бију глатке мат површине. Унутарне повр-
шине махагони фурнирам дебљине 1 мм фур-
ниране, чисто израђене и полиране. Сто -
лове превући црвеном боје кожом а остало
првокласним црвеним гобленом по избору.

1. Писаћи сто дуж. 2 м ширине 1 м и
вис. 0,80 м израдити по општем опису и по
приложеном нацрту са дуборезом. Плочу сто -
ла превући црвеном боје кожом и оивичити
је пресованом златном бортном.

Плаћа се од ком. 1 16.000.- 16.000.-

2. Фотељу за сто израдити по прило -
женом нацрту и општем опису за фотеље и
превућене црвеним гобленом. Величина фоте -
ље на предњој страни 0,75 м дуб. 0,70 м вис.
наслона 1 м.

Плаћа се од ком. 1 5.000.- 5.000.-

3. Писаћи сто за шефа Кабинета вел.
0,80/0,80/1,75 м израдити по приложеном
нацрту и општем опису и као сто код Председ-
ника Скупштине.

За пренос: 21.000.-

SLIKOVNA PRILOGA 2: Risbe skupščinske opreme, ki jih hrani Arhiv Jugoslavije v Beogradu. Notranjost skupščine je sicer danes precej dobro ohranjena, še najbolj je bila poškodovana ob protimiloševičevskih demonstracijah 5. oktobra 2000.

